

Sjätte roten, tomt 17

Kvarteret Kristine Kyrka

Tjugoåttonde roten 1637–57v

Femtonde roten 1657–70

Köpmansgatans södra sida väster om

Stora Torget

Köpmangatan 5

Herr Johan Braun

1637–51

Fröding karakteriserar honom i ”De gamla släkterna” som ”den gamle stillsamme rådsförvanten och kyrkoföreståndaren Johan Braun (el Brun)”. Han utkämpade 1640 en hård kamp med *pastorn i tyska församlingen Anton Laymarius* om ett litet tomtstycke, som enligt ett förordnande av burggreven van Dijck den 30.9.1629 hörde till Brauns tomt men varpå han saknade fastebrev. I hans hus var enligt en räkning på hushyra tyska församlingens första skola inhytt under tiden 1.5.1625–29.8.1626 (Almquist I:312–13). Han var rådman från 1624 till 30.6.1652 och räntmästare (stadskassör) 1636–37, som riksmötesombud representerade han Göteborg redan i juni 1721 (Almquist I:109). Detta leder till tanken, att Johan Brun möjligen kan vara identisk med den Johan Brun från Lübeck som drev handel med Nylöse (se Nylöse Tänkebok sid 542 och 561). – Bland de många uppdrag han hade i stadens tjänst var skötseln av stadens tegelbruk.

Det förefaller naturligt, att Johan Brauns gård övertogs av svärsonen Herman Schmidt.

Tyska kyrkans tomt

Johannes tyske skolmästaren 1645

Johan Meijer 1653

Sekr Herman Schmidt

1645–58, änkan 1669–72

Hindrich Schmidt 1673–75, änkan 1676–78

M1676 Postmästarens änka 1 tomt

Sekr Johan Thelin 1679

Om Herman Schmidts härstamning och tidigare öden samt olika innehavare av postmästaretjänsten: se 5.49.

En av Herman Schmidts döttrar *Catharina* (född 1646, död 1681) var gift med *presidenten Gabriel Spalding*. Mellan Henrik Schmidt och Spalding tycks känslorna inte alltid varit vänskapliga, ty enligt resolutionsboken den 17.11.1670 ställde *president Magnus Gripenklou* till rättens betän-

kande ”om de tvenne svågarna Gabriel Spalding och Henrik Schmidt slagsmål uppå en allmän stadens plats skulle kunna överses och icke för rätten föras”.

Den 6.5.1678 uppbjöds första gången skeppsbyggmästare Jacob Pruncks hus och gård på Köpmangatan mellan Tyska Kyrkan i väster och sal borgmästare Norfelts arvingars gård å östra sidan, som han köpt för 900 rdr av postmästare Henrik Schmidts efterleverska *hustru Ester Catarina Schenning*. Försäljningen överklagades av pres. Gabriel Spalding, som utom sin hustrus arv också hade pretention på svägerskan *Magdalena Schmidt* och åtskilliga andra skuldfordringar med ränta. Bl.a. hade han å svågern Henrik Schmidts vägnar betalt *mons. Abraham Auxbrees*, en köpman från Amsterdam (mag. prot. 12.9.1678, 22.2.1682). Spalding fordrade betalning för 5 års kost för Magdalena Schmidt à 50 d smt årligen. *Jacob von Akern* hävdade den 13.3.1679, att eftersom inget ackord hade uppgjorts om kostpenningarna utan pres Spalding hade tagit till sig jungfru Magdalena Schmidt av god vilja, så kunde han inte heller fordra kostpenningar, *Gerhard Braun Johan* menade, att Spalding icke hade varit pliktig att föda henne utan vederlag. Syndicus ansåg, att jungfru Magdalena Spalding kunde ha gjort Spalding någon tjänst i vederlag mot den kost hon hade åtnjutit.

Gabriel Spalding tillerkändes rätt att lösa gården men *Johan Thelin*, som bebodde gården, fordrade på sin hustrus vägnar en ”äreskänk” av den typ, som Jacob Prunck hade utlovat vid köpet av gården. Prunck tillfrågades hur mycket han hade tänkt ge i diskretion. Han förklarade sig ha tänkt sig ge henne en silkesklädning à 30–40 rdr. Johan Thelin ville ha ersättning för ett par lappstövlar och en liten spatservärja av silver utan ”bögel” på fästet som Spalding hade avhämtat men Spalding ansåg, att han ej behövde värjan, då han ägde 3–4 värjor själv tidigare. Han dömdes att betala en äreklädning 30 rdr.

Den 4.9.1682 erhöll pres. Gabriel Spalding fastebrev på sin sal svärfader Herman Schmidts hus och gård. Han sålde den till

kyrkoherden vid tyska församlingen

Magister Martinus Fredricus Hermanni

som den 19.2.1683 första gången lagbjöd hus och gård ”på Köpmangatan näst intill Tyske Kyrkogården belägen”, som han köpt av pres. Gabriel Spalding för 900 rdr. Enligt Kiesow var Hermanni, som efter provpredikan i S:a Gertruds kyrka i Stockholm 1679 utsågs till pastor i Göteborg, kyrkoherdeson från Blumberg vid Torgau. I likhet med Vultejus hade han varit huskaplan hos rikskansler de la Gardie. Skarstedt berättar, att 1687 upptäcktes en mineralkälla på Hermannis gård nära intill Tyska Kyrkan; enligt uppgift skulle ”deraf många sjuka druckit helsan uti sig”. Hermanni avled 1698 och efterträddes av Johan Christoph Stavenov, som var gift med hans dotter Elisabeth och kom från Lübeck. Han hade undervisat *burggreven Hans von Gerdes* barn.

Efter Stavenovs död vid 40 års ålder 1706 (begr. 18.3.1706) nadrades gården med naborätt av Tyska kyrkan för 1 300 d smt av

Stavenovs sterbhus.

Gården kom därefter att tjäna som Tyska kyrkans prästgård, där bl.a. *Johan Georg Margraff* (tomtl. 1720) och *Johan Friedrich Niehenck* (tomtl. 1730–37) var bosatta.

Ibm:

Jöns besöker

1645–46, 1648,

Tyska kyrkans tomt:

Jag har ett ganska slarvigt handskrivet utdrag ur en artikel, skriven av *Arvid Baeckström*: ”Till Tyska kyrkans (Christine Kyrka) i Göteborg byggnadshistoria”, Särtryck ur *Ver Sacrum* 1917, utgiven av Göteborgs Högskolas studentkår: 1) Den första tyska kyrkan var ett träkapell, som flyttats från Nylöse och 1624 (eller strax efter uppförts på upplåten ”platz wid Stora hamnen i Norr”. Den flyttades 1633 ”nach der Süderseite” och blev skolhus (revs först 1649 ”weil nicht viel gesundes Mehr daran gewesen” (jämför Cederbourg sid. 54 och 219) 2). Den nya kyrkan grundlades 1644 och uppfördes av holländskt tegel. 1642–3 bortsprängdes ”die Felsen in der neuerbauten Kirche um Begräbnisse, Gewölbe und dergleichen anzulegen”. (115 gravar lär med tiden funnits inom kyrkan.) 1644 påsattes taket och täcktes 1646 med tegelpannor. 1647 lät man ”neue Fenster einsetzen, den Fussboden mit Mauersteinen belegen und der Turm erhöhen”. 1648 invigdes kyrkan och kallades *Christinae kyrka* efter drottningen, som 1649 gav den nådiga privilegier (Cederbourg sid. 22 kallar den ”Tyska kyrkan Christina”).

Per Eriksson i Jönköping frågade i ett brev om ett ur som Gudmund Locke skulle leverera, kan ha varit avsett för en av kyrkorna.

Christine kyrka befann sig i halvfärdigt skick på 1650-talet. 1651–52 gjorde *mäster Joh. Jansson* ”ein Gewölbe in der Kirche” och *mäster Dubois* ”bemahlte den Himmel oder das Gewölbe mit einem himmleschen Gemähde”. 1656 gör *mäster Henneberg* ”neue Wendeltreppe” i tornet, som ännu saknar spets. Först i februari 1668 skrev ”Kronen Baumeister Mikael Möller” kontrakt om att uppföra en åttkantig, två gånger genombruten tornhätta av trä ”mit zweijen welchen Häuben” och en utdragen knopp och tillhör tre gånger bredden av stentornet. Denna ”skiöna och wäl meublerade Kyrkia, i hwars byggnad och Kyrkioskud intet mer återstod än Tornets kopparbeklädnad” förstördes grundligt av eldsvådan 10.5.1669. Återuppbyggandet gick mycket långsamt. Den 28.4.1670 gjordes kontrakt med en murmästare *Ludwig Wolff* från Kristianstad (Dunkel kallar honom *Diet Wolf*) ”die Maur (Maurn?) anzubessern und einen geschichten turm zu bauen” men han var ”sehr nachlässig” och uppdraget anförtroddes åt *Lars Olofsson* och *mäster Hans Schmidt*.

Att bygga kyrkvalvet anförtroddes först åt ”Zimmermeister Mich. Möller” men sedan åt en mäster ”aus der Schweiz mit Nahmen Brack” medan Möller i maj 1670 förband sig att noga återuppbygga tornet efter den modell, som visats honom i guvernören (Sparres) närvaro. 1671 belades taket med tegel och samma år mottog kyrkan som gåva 14 stora fönster (målade?) 3) Den 11.8.1672 var den tredje tyska kyrkan så pass återställd, att den då invigdes för att åter tas i bruk. 1679 åtog sig *Håkan (Gunnarsson) stenhuggare*, att i gotländsk sten hugga ”ein Portahl zu der äusseren Kirch-Porte an der Hinterseite gegen Hafen, wohl und ziehrlich” och i dec. 1680 överlämnades arbetet med *takets täckning med koppar (avslutat först 1685)* åt ”Kupfer Schmidt” *Casper Wohlfart* (inflyttad 1670 från Nürnberg), som några år tidigare *koppartäckt Rådhusets gavlar och skorstenar*. Han var stamfader till den betydande göteborgska kopparslagaredynastin. Emellertid måtte Lars Olofsson och Hans Schmidt ej hunnit långt med tornet under 1670-talet.

Anton (Anthonius) Laymarius

1638–40

Enligt uppgift av Kiesow skulle Anton (Anthonius) Laymarius först ha varit verksam här i Göteborg som Burmeisters efterföljare som rektor för tyska skolan åren 1632–35. 1635 blev han

pastor i Tyska församlingen. Han var född i Augsburg och hade bevittnat den pappenheimska förstörelsen av Magdeburg och därifrån begivit sig till Friedrichstadt i Holstein. Till Göteborg kom han på rekommendation av präster i Lübeck. Genom sitt giftermål var han besläktad med det Ehlerska huset.

Den gamla från Nylöse härstammande träkyrkan hade för att bereda plats för den nya stenkyrkan 1633 flyttats från kyrkogårdens södra sida till dess norra vid Köpmangatan, där den togs i tjänst som skolbyggnad. Intill denna träbyggnad stod ett annat gammalt trähus, som också hämtats från Nylöse och som till en början använts som mynthus (observera dock mynteplatsen vid Stora Torget).

När myntningen upphörde fick Laymarius hyra gården och våren 1639 skaffade han sig Axel Oxenstiernas rekommendation hos magistraten, att han skulle erhålla huset som gåva. Så långt var allt gott och väl. Men han nöjde sig icke därmed: han tog också i anspråk ett litet område, som hörde till grannen rådsförvanten Johan Brauns tomt och som denne icke ville avstå från. Han inhägnade den omstridda tomtbiten och uppförde där en köksbyggnad. Saken har ingående skildrats av Almquist (I:768–70) och hans framställning är högst läsvärd. Här skall endast relateras, att magistraten samtidigt som den gav Laymarius fastebrev på sin gård den 25.11.1639 också gav Johan Braun fastebrev på den omstridda tomtbiten, När stadstjänarna på magistratens order med våld sökte avhysa Laymarius och hans hustru från deras nybyggda kök, hämnades Laymarius genom utfall mot magistraten i sin predikan den 2.7.1640. Detta ledde till hans avsättning. Laymarius begav sig utomlands och pantsatte vid ett besök i Köpenhamn fastebrevet, Vid ett hans återbesök i Göteborg återkrävdes fastebrevet av staden, som återtagit sin gåva – huset med tomt, och när Laymarius icke kunde lämna det fick han tillbringa nära en månad i stadens fängelse, innan han lyckades skaffa sig en borgensman, som lovade utlösa fastebrevet i Köpenhamn.

I Laymarius gamla bostad, som inköptes av tyska församlingen, inflyttade sedan

tyske prästen Herr Thomas Hacker,

som var född 1615 i Wismar och som enligt Elgenstierna tillhörde en engelsk adlig ätt. Han kom hit som informator hos *rådman Hans Spalding*, vars måg han blev den 8.9.1644, när han gifte sig med Catharina Spalding (död 1667, begr. 27.2. i Göteborg). I Kristine kyrkas tjänst kom han först som eftermiddagspredikant 1642. Efter att ha prästvigts av Prytz utsågs han 1644 till Laymarius efterträdare. På grund av oenighet i hans andra äktenskap med fältskären Daniel Lunds änka Anna Wiesenhoff (begr. Chr 16.3.1669) tvangs han att ”frivilligt” avstå från sin tjänst och levde sedan som emeritus i Göteborg till sin död 1685.

När han 1667 (mag. prot. 4.11.1667) avvitrade sina fem barn i första äktenskapet (*Johan, Thomas, Christian, Catarina och Regina*) gav han dem åttahundra riksdaler tillsammans i ett för allt. Han hade dessutom försträckt sin äldste son 80 rdr till hans bröllop. I april 1672 begärde f.d. predikanten i Tyska kyrkan Thomas Hacker att i anseende till sitt olyckliga tillstånd förskonas från att ge dem återstoden av deras möderne, vilket sonen *Johan Hacker* och mågen *Cornelius van der Flielt* (d. 3.12.1671 g. *Regina Hacker*, omgift med *Lorentz Ekelund*) icke ville gå med på. En del av medlen hade utlånats till *Conrad Sifwertz*.

Den 10.4.1674 beviljade magistraten Thomas Hacker en attest med anledning av att hans son *Thomas Hacker d.y.* skulle resa till Pernau i Livland för att utsöka arv efter sin broder Christian, som avlidit. Thomas Hacker d.y. blev inspektör över alla rikets kruthus och adlades *Hackersköld*. System *Catarina Hacker* gifte sig 145..1672 med *guldsmeden Dietrich Stech*.

1651 var det gamla ”myntuset” från Nylöse så bristfälligt, att församlingen då måste riva det och bygga ett nytt prästhus. Byggnadskostnaderna uppgick till 1600 daler kopparmynt eller 400 rdr, Ytterligare ett nytt prästhus för magister Nicolaus Westermans behov byggdes 1661. Tillsammans med kyrkan och skolhuset brann dessa prästgårdar den 10.5.1669.

Johan Christoph Knebel

1676–81

M 1679: Johan Knebel Tyske Cantare (kantorn)

1 tomt

Johannes Christoph Knebel var född 1624 som kyrkoherdeson i Sinnbronn i markgrevskapet Ansbach. Sin verksamhet i Göteborg började han som privatinformator och var först obenägen att anta den tyske kyrkoföreståndaren *Martin Dreijers* förslag, att han skulle bli lärare i tyska församlingens skola, eftersom hans fader önskade att han skulle fortsätta teologistudierna. Sedan han fått löfte om att också få predika antog han 1645 uppdraget som rektor för tyska skolan, Vid kyrkoherdevalet 1654 blev han förbigången av *Nicolaus Westerman*, som hade personliga släktförbindelser i Göteborg och hade kommit längre i sina studier. Westerman bodde här 1666–69. Mest bekant är Knebel för sin skildring av den tyska församlingens äldsta historia (åren 1623–78 i ”Hundertjahrchronik der Deutschen Christinen-Gemeinde”, ett arbete påbörjat 1682).

Johan Knebel bodde åren 1656–74 i egen gård 4.115 (Kvarteret Bokhållaren), en bostad, som han överlät till *Niclas Martens* från Lübeck (född 1652, död 1687), som 1675 antogs som räknemästare vid tyska skolan och 11.7.1679 gifte sig med hans dotter *Anna Margareta Knebel* (död 1722), En annan dotter *Sophia Elisabeth* gifte sig 1681 med *Peter Strannenbergh*. Johan Knebels hustru Sara Jürgens med vilken han hade gift sig 1654 avled 1680 och han själv 1689,

I mantalslängderna omnämnda som boende ungefär här:

Erik Olofsson 1638

Lars på källaren 1641: 1 mtl

Robert Hunter 1641

Henrik Gertzen 1642: 2 mtl

Karin Persdotter 1652

Elin Persdotter 1654

1696: Tyske skolan byggd på kyrkogården

1715: Tyska skolans publiquehus, *rektoren Herr Flato*: lösöre 400 d smt. *Tyska pastoren Johan Georg Margraff* (död 1742) lösöre 600.

1717: *Rektor Daniel Flato*, skattade för tobak. Hustru *Elisabeth Dorotea Westphalin* (vigsel den 16.5.1693 Chr), pigan *Anna Strömberg* – Även magister Margraff skattade för tobak: gift biskopsdottern *Christina Carlberg* (begr. 21.4.1738)

1720: Herr Rektor Flato

1730: Tyska skolan *Herr Rektor Adam Wittsius*

1737: Tyska skolan.

1787: Tyska skolans prästehus, 1800 och 1807 tyska skolans hus